

Ткаченко В. В.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри адміністративного та інформаційного права

Сумського національного аграрного університету

ORCID: 0000-0001-5432-4981

ДЖЕРЕЛА КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ВІДНОСИН

THE CONFLICT REGULATION SOURCES OF INHERITANCE RELATIONS

Стаття присвячена дослідженню питань, що пов'язані із колізійним регулюванням спадкових правовідносин ускладнених іноземним елементом. Автором узагальнено підходи, що існують в юридичній літературі, щодо системи джерел колізійного регулювання спадкових відносин.

В ході дослідження було відзначено, що різноманітність умов виникнення спадкових у різних правових системах не дозволяє використовувати єдиний підхід, потрібно звертати увагу на суб'єктний склад цих відносин та їх належність до певної країни, історичні, культурні та інші передумови розвитку. Акцентовано на увагу на важливості процесів уніфікації та гармонізації норм в сфері міжнародного спадкування, оскільки необхідність приведення в передбачувану форму розрізаних і різноманітних норм права іноземних держав щодо спадкових прав громадян, дозволить забезпечити відповідну справедливість у такого роду суспільних відносинах, де кожна держава прагне забезпечити більш слабку сторону від дискримінаційного (несправедливого) ставлення.

Автор прийшов до висновків про те, що правове регулювання спадкування в міжнародному приватному праві відбувається як за допомогою міжнародних договорів, так і за допомогою внутрішнього законодавства. Проведений аналіз підходів до колізійного регулювання спадкових відносин, дозволяє зробити наступні висновки. Розвиток активних транснаціональних відносин зумовлює необхідність реформування національних правових систем, в тому числі найефективнішими шляхами зближення окремих правових систем, уніфікації та гармонізації. Цілі таких процесів можуть різнитися залежно від того, що держава може зробити для своїх громадян, починаючи від забезпечення правового регулювання приватних інтересів, спадкування різних видів майна і закінчуючи прагненням законодавця допомогти найбільш вразливим категоріям. Спільне регулювання у сфері колізійного права є бажаним і необхідним, у тому числі і з врахуванням євроінтеграційних прагнень України.

Ключові слова: міжнародне спадкування, колізійне регулювання, джерела правового регулювання, уніфікація, гармонізація.

The article is devoted to the study of issues related to conflict regulation of inheritance legal relations complicated by a foreign element. The author summarizes the approaches that exist in the legal literature regarding the system of conflict regulation sources of inheritance relations.

In the study, it was noted that the diversity of the conditions for the occurrence of inheritance in different legal systems does not allow the use of a single approach, it is necessary to pay attention to the subject composition of these relations and their belonging to a certain country, historical, cultural and other prerequisites of development. Emphasis is placed on the importance of processes of unification and harmonization of norms in the field of international inheritance, since the need to bring into a predictable form the scattered and diverse norms of the law of foreign states regarding the inheritance rights of citizens will allow to ensure appropriate justice in this kind of social relations, where each state seeks to ensure a weaker away from discriminatory (unfair) treatment.

The author came to the conclusion that the legal regulation of inheritance in international private law occurs both with the help of international treaties and with the help of domestic legislation. The analysis of approaches to conflict regulation of inheritance relations allows us to draw the following conclusions. The development of active transnational relations necessitates the reformation of national legal systems, including the most effective ways of convergence of separate legal systems, unification and harmonization. The goals of such processes may vary depending on what the state can do for its citizens, ranging from ensuring legal regulation of private interests, inheritance of various types of property, and ending with the legislator's desire to help the most vulnerable categories. Joint regulation in the field of conflict of laws is desirable and necessary, including taking into account Ukraine's European integration aspirations.

Key words: international inheritance, conflict of laws regulation, sources of legal regulation, unification, harmonization.

Вступ. Спадкові відносини є доволі багатогранним суспільним явищем, правове регулювання яких різняться залежно від країни похо-

дження їх учасників, звичаїв, законів та інших джерел. Існують різні підходи у регулюванні спадкування ускладненого іноземним елемен-

том, що обумовлюються вище наведеними причинами, тому сфера так званого міжнародного спадкування є доволі складною. Незважаючи на те, що ці питання широко досліджуються та є предметом практичних дискусій, однак вони все ще потребують подальших досліджень, особливо щодо визначення системи джерел регулювання спадкових відносин ускладнених іноземним елементом. Важливо, щоб законодавча база залишалася актуальною і як така відображала різні форми та способи спадкування. Система джерел колізійного регулювання спадкування відіграє дуже важливе значення, оскільки не можливо залишити поза увагою те, що незалежно від походження, країни в якій проживають, громадянами якої держави вони є, фізичні особи можуть бути суб'єктами спадкових відносин. На практиці при оформленні спадщини може виникати низка правових питань, серед яких важливе місце відводиться визначенню системи джерел правового регулювання спадкових відносин.

Метою нашого дослідження є узагальнення підходів, що існують в юридичній літературі, щодо системи джерел колізійного регулювання спадкових відносин.

Виклад основного матеріалу. Колізія у міжнародному спадкуванні постає у вигляді протиріччя між системами права в цілому і нормами права, зокрема, що стосуються міжнародного спадкування у різних країнах через їх здатність до взаємодії. Тому, колізію в міжнародному спадкуванні слід визначити як таку правову ситуацію, в якій відносини по спадкуванню пов'язані з двома або більше національними системами права, що шляхом взаємодії здатні їх регулювати [1, с. 175].

Колізійні норми в системі джерел правового регулювання спадкування в міжнародному праві відіграють дуже важливе значення. Це зумовлено тим, що будь-яка фізична особа незалежно від різних чинників рано чи пізно стає суб'єктом спадкових відносин. У будь-якому разі після смерті громадянина України за кордоном або якщо його майно чи майнові права знаходяться за межами України, виникає низка правових проблем, серед яких важливе місце відводиться питанням правового регулювання спадкових відносин. На думку Ю. Корнєєва та І. Коваль, хоча українське міжнародно-правове законодавство і регулює певні спадкові відносини, однак тих норм, що зараз є у наявності, не достатньо для повного і всебічного врегулювання усіх питань, що можуть виникнути у спадкових правовідносинах з іноземним елементом [2, с. 310–311].

Серед науковців існують деякі розбіжності щодо застосування колізійних критеріїв у спадкуванні ускладненому іноземним елементом. Одні віддають перевагу єдину (універсальному), інші зауважують на перевагах диференційованого підходу.

Так, Ланцева К. зазначає, що застосування єдиного колізійного критерію базується на римській концепції розуміння спадкування як універсальної правонаступності (коли до спадкоємця переходить усе спадкове майно у цілому, зокрема обтяжене боргами), яка пояснювалась тим, що померлий і його спадкоємець є в певному сенсі однією особою, чи тим, що спадкоємцем продовжується особа померлого. Принцип використання єдиного права до процесу спадкування розповсюджений по всьому світі. Більшість країн, як наприклад, Республіка Куба та Кодекс Бустаманте, зробили у своєму законодавстві вибір на одному праві, що найчастіше базується на особистому законі спадкодавця [3, с. 226–227].

Тоді як Хороша Т. зауважує, що спадкування з іноземним елементом не регулюється єдиними універсальними формулами, а, навпаки, вкрай диференційоване і нерідко визначається політичними мотивами. найбільш поширеними критеріями колізійних прив'язок у сфері спадкування є: закон громадянства спадкодавця; закон останнього місця проживання; закон звичайного (основного) місця перебування; закон місця знаходження майна; закон національного режиму. Регулювання спадкування нормами національного матеріального права забезпечується багатьма історично сформованими правовими інститутами, які від країни до країни відрізняються ступенем детальності регулювання, конкретним складом інститутів і деякими іншими параметрами. таким чином, норми спадкового права України досить демократично та детально регулюють питання, що стосуються спадкування іноземними громадянами майна на території України [4, с. 237].

Не можемо не погодитись із останньою думкою, оскільки різноманітність умов виникнення спадкових у різних правових системах не дозволяє використовувати єдиний підхід, потрібно звертати увагу на суб'єктний склад цих відносин та їх належність до певної країни, історичні, культурні та інші передумови розвитку.

Серед джерел колізійного регулювання спадкових відносин в країні, ми можемо виділити Розділ X «Колізійні норми щодо спадкування» закону України «Про міжнародне приватне право», низку двосторонніх та багатосторонніх договорів про правову допомогу, стороною яких є Україні та міжнародні акти у сфері спадкування.

Михайлів М. також, аналізуючи проблем колізійного регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві України, приходить до висновків, що колізійне регулювання міжнародних спадкових відносин здійснюється як за допомогою норм закону «Про міжнародне приватне право», так і за допомогою норм двосторонніх чи багатосторонніх міжнародних договорів, проте у разі розбіжностей перевагу

у застосуванні будуть мати норми міжнародного договору; у зв'язку з різними підходами до колізійного регулювання спадкових відносин у міжнародних договорах доцільним видається проведення регіональної або універсальної уніфікації у сфері спадкування [5, с. 143–144].

Уніфікація в сфері міжнародного спадкування, на нашу думку, є виправданою неминучістю, оскільки необхідність приведення в передбачувану форму розрізнених і різноманітних норм права іноземних держав щодо спадкових прав громадян, дозволить забезпечити відповідну справедливість у такого роду суспільних відносинах, де кожна держава прагне убезпечити більш слабку сторону від дискримінаційного (несправедливого) ставлення.

На сьогодні найбільш вдалою для України вважається уніфікація колізійних норм у сфері спадкування проведена на двосторонньому рівні, шляхом прийняття двосторонніх міжнародних договорів у сфері надання правової допомоги з цивільних правовідносин. Проте поза увагою двосторонніх міжнародних договорів про правову допомогу з цивільних правовідносин залишається правове регулювання значної кількості питань, зокрема, колізійне регулювання: можливості складати ті чи інші види заповітів; визначення допустимих умов заповіту; меж розпорядження спадковим майном тощо. Таким чином, незважаючи на наявність незначної кількості міжнародних договорів, потреба в уніфікації як матеріальних, так і колізійних норм у сфері міжнародного спадкування залишається [6, с. 135].

Цінність таких договорів пояснюється декількома причинами:

– вони регламентують один із базових принципів регулювання спадкових правовідносин – принцип зрівнювання в правах;

– досліджувані договори в більшості випадків визначають право країни, яка компетентна визначати порядок спадкування рухомого й нерухомого майна. Щодо рухомого майна договори про правову допомогу дотримуються правила, що порядок спадкування визначається за законодавством тієї країни, на території якої спадкодавець мав останнє постійне місце проживання;

– договори про надання правової допомоги та правові відносини в цивільних, сімейних і кримінальних справах визначають компетентний правопорядок, який регламентує форму заповіту;

– досліджувані договори регулюють порядок провадження в справах про спадкування, де зазвичай вказується, що провадження в таких справах ведуть установи тієї договірної країни, на території якої перебуває нерухоме майно, що є предметом спору; – такі договори передбачають, що органи однієї договірної держави зобов'язані вжити весь передбачений національним законодавством комплекс заходів з охорони успадкованого майна [7, с. 28–29].

Так, наприклад, у Договорі між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах [8], окремий розділ присвячено питанням спадкових відносин. Зокрема, статтею 37 цього Договору визначено порядок застосування законодавства в спадкових справах: правові відносини в галузі успадкування рухомого майна регулюються законодавством тієї Договірної Сторони, громадянином якої був заповідач в момент смерті. Правові стосунки в галузі успадкування нерухомого майна регулюються законодавством тієї Договірної Сторони, на території якої знаходиться це майно. Визначення типу майна, що входять до складу спадщини, тобто, чи є воно рухомим чи нерухомим, регулюється законодавством тієї Договірної Сторони, на території якої знаходиться це майно.

Слід відмітити, що уніфікація та гармонізація важливі і з огляду на триваючі в Україні євроінтеграційні процеси та розглядаються як сприйняття принципів, інститутів, основних ознак правової системи Європейського Союзу в нашій національній правовій системі.

Діковська І. досліджуючи питання колізійного регулювання спадкових договорів, зауважує, що підходи до колізійного регулювання в Україні та Європейському Союзу мають принципові відмінності. Зокрема, законодавство України не містить спеціальних колізійних норм, застосовуваних до цього інституту. Із системного аналізу норм закону України «Про міжнародне приватне право» випливає, що до його колізійного регулювання в Україні застосовуються ті ж колізійні прив'язки, що й до усіх договірних зобов'язань, що не відповідає повною мірою правовій природі спадкового договору. Спадковий Регламент ЄС містить спеціальні норми щодо колізійного регулювання спадкових договорів, що є свідченням того, що Європейські законодавці виділяють його серед інших розпоряджень на випадок смерті. З іншого боку, не поширення на спадковий договір норм Регламенту Рим I вказує на те, що правова природа спадкових договорів визнається такою, що має особливості порівняно з іншими договорами. В основі колізійного регулювання спадкових договорів у Спадковому регламенті ЄС – принципи колізійного регулювання спадкових відносин. Адаптація їх до законодавства України потребує подальших досліджень регулювання спадкових відносин у Європейському міжнародному приватному праві, зокрема, дослідження категорії «звичайне місце проживання» відчужувача, її співвідношення із відомими українському міжнародному приватному праву категоріями «останнього місця проживання спадкодавця», «постійного місця проживання спадкодавця» [9, с. 118].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок про те, що правове регулювання спадкування в міжнародному приватному праві відбу-

вається як за допомогою міжнародних договорів, так і за допомогою внутрішнього законодавства. Проведений аналіз підходів до колізійного регулювання спадкових відносин, дозволяє зробити наступні висновки. Розвиток активних транснаціональних відносин зумовлює необхідність реформування національних правових систем, в тому числі найефективнішими шляхами зближення окремих правових систем, уніфікації та гармоніза-

ції. Цілі таких процесів можуть різнитися залежно від того, що держава може зробити для своїх громадян, починаючи від забезпечення правового регулювання приватних інтересів, спадкування різних видів майна і закінчуючи прагненням законодавця допомогти найбільш вразливим категоріям. Спільне регулювання у сфері колізійного права є бажаним і необхідним, у тому числі і з врахуванням євроінтеграційних прагнень України.

Список використаних джерел:

1. Вусенко Ю. В. Проблеми спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право. 2013. Вип. 21. Т. 1. Ч. 2. С. 173–175.*
2. Корнєєв Ю. В., Коваль І. О. Особливості правового регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. *Альманах права. 2019. № 10. С. 308–312.*
3. Ланцева К. В. Цивільно-правові аспекти колізійного регулювання шлюбно-сімейних відносин в Україні та Республіці Куба. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). 2013. № 4. С. 222–227.*
4. Хороша Т. С. Сутність спадкового правонаступництва з іноземним елементом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право. 2013. Вип. 22. Т. 1. Ч. 1. С. 233–237.*
5. Михайлів М. О. Колізійне регулювання спадкових відносин у міжнародному приватному праві. *Право України. 2020. № 6. С. 127–147.*
6. Михайлів М. О. Уніфікація колізійних норм у сфері спадкових відносин. *Часопис Київського університету права. 2019. № 2. С. 131–137.*
7. Хороша Т. С. Міжнародні договори як засіб регулювання спадкових відносин з іноземним елементом. *Альманах міжнародного права. 2016. №1 2. С. 22–31.*
8. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах: Міжнародний документ від 24.05.1993 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_174#Text
9. Діковська І. А. Підходи до колізійного регулювання спадкових договорів у спадковому регламенті ЄС та можливість їх адаптації до законодавства України. *Теорія та практика адаптації законодавства України до законодавства ЄС: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 8 червня 2018 року / за ред. проф. Р.С. Мельника, відпов. ред. к.ю.н. Л.Ю. Малюга. К.: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 380 с. С. 116–118.*